

–Vüsal müəllim, Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında post-konflikt quruculuğunu necə görürsünüz?

–Hazırda Azərbaycanın canlı orqanizm kimi bərpa etdiyi hissəsi – işğaldan azad olunmuş Qarabağ və Şərqi Zəngəzürdə regenerasiya və reinteqrasiya dövrü yaşanır. Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun inkişafını şərtləndirən Qumilyovun təbirincə desək, passionarlıq – daxili energetika, “Dədə Qorqud dili”ndə isə təpər və daxili enerjini işə çevirən tükənməz bir qaynaqdır. Bununla da Azərbaycan təkcə beşinci nəsil müharibə aparmaqla torpaq bütünlüyünü təmin etməyin çağdaş nümunəsini deyil, həm də ekosid, urbisid və etnosid cinayətlərinə baxmayaraq, postkonflikt quruculuğunu daxili imkanları hesabına, eyni zamanda daha yüksək səviyyədə təşkil etməklə quruculuğun yeni bir modelini də ortaya qoyur.

Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə postkonflikt bərpanın 10 əsas istiqaməti müəyyənləşdirilib. **Birincisi**, Azərbaycanın hərbi meydanında möhtəşəm qələbəsinin digər, o cümlədən siyasi və diplomatik müstəvilərdə möhkəmləndirilməsidir. Ərazi bütövlüyünün tanınması da daxil olmaqla Azərbaycanla Ermənistan arasında sülh müqaviləsinin imzalanması, kommunikasiyaların açılması və regional inteqrasiyanın gücləndirilməsi də bölgədə sülh, əmin-amanlıq və davamlı inkişaf üçün təməl şərtlərdir.

İkinci istiqamət olaraq, şəhid ailələri və müharibə iştirakçılarının sosial müdafiəsinin təşkilinin təmin edilməsi vacib faktordur. “Şəhid ailələri üzvlərinin, müharibə ilə əlaqədar xəsarət almış hərbi qulluqçuların və əlilliyi müəyyən edilmiş şəxslərin mürcatiyyəti üzrə vahid əlaqələndirmə mərkəzləri” Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünün bərpası və ərazilərin işğaldan azad olunması uğrunda aparılan hərbi əməliyyatlar zamanı şəhədlik zirvəsinə yüksələn şəxslərin ailə üzvlərinə, müharibə ilə əlaqədar xəsarət almış hərbi qulluqçulara, həmçinin əlilliyi müəyyən edilmiş şəxslərə əmək, məşğulluq, sosial müdafiə, tibbi-sosial ekspertiza, reabilitasiya, müalicə, müayinə, eləcə də digər sahələrdə göstərilən xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, vətəndaş məmnunluğunun təmin olunması, dövlət orqanlarının fəaliyyətində səmərəliliyin, şəffaflığın artırılması, habelə xidmətlərin vahid məkandan təxirəsalınmaz və operativ icrasını təmin etmək məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 25 iyun 2021-ci il tarixli fərmanı ilə yaradılmışdır.

Postmüharibə dövründə sosial dəstək tədbirləri çərçivəsində 100 mindən çox unikal şəxsə 200 mindən çox xidmət göstərilmiş, o cümlədən 3,6 min mənzil və 300-ə qədər avtomobil verilmişdir.

Üçüncü istiqamət işğaldan azad edilmiş ərazilər üzrə yeni dövlət idarəetmə modelinin tətbiq edilməsidir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 7 iyul 2021-ci il tarixli “Azərbaycan Respublikasında iqtisadi rayonların yeni bölgüsü haqqında” Fərmanına əsasən, Qarabağ iqtisadi rayonu (Xankəndi şəhəri, Ağcabədi, Ağdam, Bərdə, Füzuli, Xocalı, Xocavənd, Şuşa və Tərtər rayonları) və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonu (Cəbrayıl, Kəlbəcər, Qubadlı, Laçın və Zəngilan rayonları) yaradılmışdır.

Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərdə məsələlərin mərkəzləşdirilmiş qaydada həlli ilə bağlı Əlaqələndirmə Qərargahı yaradılmışdır. Eyni zamanda qərargahın

nəzdində katiblik və kommunikasiya funksiyasının yerinə yetirilməsi və zəruri analitik-təşkilatı dəstək göstərilməsi məqsədilə İdarələrarası Mərkəz formalaşdırılmışdır. Qarabağ iqtisadi rayonu, Şuşa, Zəngilan üzrə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin xüsusi nümayəndəlikləri təsis edilmişdir. Dövlət Şəhərsalma və Arxitektura Komitəsi yanında Qarabağ Regional Memarlıq və Şəhərsalma Baş İdarəsi təşkil olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən Qarabağ və Şərqi Zəngəzur

Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun postmüharibə prioritetləri

Prezident İlham Əliyevin müvafiq sərəncamı ilə təsdiq edilən “Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərinə Böyük Qayıdışa dair I Dövlət Proqramı”nın əhəmiyyəti və icrası barədə qəzetimizin suallarını İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzinin (İITKM) icraçı direktoru, iqtisad elmləri doktoru, professor Vüsal Qasımlı cavablandırır.

iqtisadi rayonlarında bərpa, tikinti və idarəetmə xidməti göstərmək üçün müvafiq publik hüquqi şəxslər yaradılmışdır. Qarabağ Dirçəliş Fondu isə işğaldan azad edilmiş ərazilərin inkişafı üçün maliyyə dəstəyinin göstərilməsini və sərmayələrin cəlb olunmasını, bu sahədə dövlət-özəl tərəfdaşlığının inkişaf etdirilməsini, habelə ölkə daxilində və xaricində zəruri təşviqat işlərini həyata keçirən publik hüquqi şəxsdir.

Dördüncü istiqamət ərazilərin minalardan və partlamamış hərbi sursatlardan təmizlənməsidir. Hazırda işğaldan azad edilmiş ərazilərdə məsələlərin mərkəzləşdirilmiş qaydada həlli məqsədilə yaradılmış Əlaqələndirmə Qərargahının nəzdində fəaliyyət göstərən İdarələrarası Mərkəzin minalardan və partlamamış hərbi sursatlardan (PHS) təmizlənməsi üzrə İşçi Qrupu mövcuddur. Nazirlər Kabineti tərəfindən minatəmizləmə fəaliyyətinə dair təsdiq edilmiş illik tədbirlər planı üzrə ərazilərin mina və partlayıcı qurğulardan təmizlənməsi işlərini Minatəmizləmə Agentliyi (ANAMA), Müdafiə Nazirliyi, Fövqəladə Hallar Nazirliyi və Dövlət Sərhəd Xidməti həyata keçirir. Bu sahədə beynəlxalq inkişaf partnyorları və vətəndaş cəmiyyəti institutları ilə əməkdaşlıq mövcuddur.

Beşinci istiqamət olaraq iqtisadi və sosial infrastrukturun yaradılması vacib şərtidir. İşğaldan azad edilən ərazilərdə infrastrukturun şəkilləndirilməsi və bunun üzərindən iqtisadi inkişafın təmin olunması fəlsəfəsi iki təməl prinsip əsasında qurulur: dairəvilik və düyünlər – təmərküzləşmə mərkəzləri. Məsələn, azad olunmuş ərazilərdə yeni yaradılan kritik infrastruktur dairəvi karakter daşıyır. 760 kilometrədən artıq avtomobil yolu, 340 kilometrədən çox dəmir yolu, üç hava limanı, həmçinin 40-dan çox SES, Xudafərin və Qız Qalası generasiya gücləri, yarımstansiya və ötürücü qurğular elə təşkil olunub ki, fasiləsiz və qırılmaz xidmət təmin olunsun.

Altıncı istiqamət sənaye parkları, aqroparklar, vergi-gömrük güzəştləri, kreditlərin və investisiyaların siqortalantması mexanizmi, habelə digər dövlət təşviqlərindən istifadə etməklə iqtisadi

diyyatın canlandırılmasıdır. “İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi ilə bağlı bəzi tədbirlər haqqında” 10 dekabr 2021-ci il tarixli Prezident sərəncamı işğaldan azad edilmiş ərazilərdə iqtisadi canlanmanın sürətləndirilməsi və investisiya cəlb ediciliyinin artırılması, müasir və effektiv istehsal, ticarət və xidmət infrastrukturunun yaradılması, innovativ texnologiyaların tətbiqi, sənaye potensialının reallaşdırılması, optimal güzəştlərin və stimullaşdırıcı mexanizmlərin hazırlanması, eyni zamanda sahibkarlıq

azad edilmiş ərazilərinə Böyük Qayıdış” Dövlət Proqramı icra ediləcəkdir. İşğaldan azad olunan ərazilərdə bərpa-quruculuq işlərinə isə, hətta Vətən müharibəsinin gedşində başlanılmışdır və öten müddətdə təxminən beş milyard manat vəsait xərclənmişdir. Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda iqtisadiyyatın altı əsas istiqamət üzrə inkişafı gözlənilir: kənd təsərrüfatı, ərzaq sənayesi, dağ-mədən sənayesi, “yaşıl enerji”, nəqliyyat-logistika və turizm. Təbii iqlim şəraiti, tarixi ənənə, coğrafi yerləşmə və demografik potensiala uyğun olaraq işğaldan azad

edilmiş ərazilərin əsas inkişaf drayverləri də müəyyənləşir.

Yüz min nəfərlik Ağdam şəhəri yüngül sənaye və xidmət mərkəzi, Araz boyunca düzülən Füzuli, Cəbrayıl və Zəngilan rayonları nəqliyyat-logistika qovşağı, “yaşıl enerji” və əkinçilik, Kəlbəcər və Laçın rayonları dağ-mədən sənayesi, “yaşıl enerji”, turizm, heyvandarlıq və Şuşa isə mədəniyyət paytaxtı olaraq yaradıcı sənayesi ilə bölgənin qravitasiya mərkəzlərinə çevrilir. Bizim hesablamlar göstərir ki, 2030-cu ilə qədər Qarabağ və Şərqi Zəngəzur bölgələri Azərbaycanın qeyri-neft sektorunun 5-10 faizi həddində iqtisadiyyata malik ola bilər.

Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda həyatın geri qayıtması Dördüncü Sənaye İnqilabı və Davamlı İnkişaf Məqsədləri ilə həmahənglik təşkil etməklə bölgəni SMART regiona çevirməyi qarşıya mühüm vəzifə kimi qoyur.

Azərbaycanda əmək ehtiyatlarının sabit qaldığı şəraitdə Qarabağda və Şərqi Zəngəzurda kapitalın – əsas fondların çoxalması kapitaltutumlu iqtisadi artımı sürətləndirir. Yaradılan yeni əsas fondlar müasir texnologiyalara əsaslandıqından daha çox fondverimliliyi, yəni hər manat kapitala düşən məhsulu artıracaq. Digər tərəfdən də Solou modelinə görə, Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda kapital qoyuluşu sıfırdan başladığına və tarazlıq nöqtəsinə (steady-state level) məsafə çox olduğuna görə daha çox dəyər yaradacaq. Necə ki, İkinci Dünya müharibəsindən sonra Almaniya və Yaponiya dağıntıların üzərində rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyat qurdu. Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda dövlət sərmayələri katalizator, qeyri-dövlət sərmayələri isə drayver olacaq.

İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzində aparılmış “xərclər-buraxılış modeli” əsasında hesab-

lamalar Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda iqtisadiyyatın əsas hərəkətverici qüvvələri barədə təsəvvür yaradır. Burada iki yanaşma var: birincisi, multiplikator yanaşması, digəri isə sektorun özündən əvvəl (backword linkage) və özündən sonra (forward linkage) gələn sektorlara nə dərəcədə təsir göstərməsidir. Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda dirçəldilən iqtisadiyyat sahələri dörd əsas multiplikator üzrə effekt yaradır: buraxılış multiplikatoru, əmək gəliri multiplikatoru, məşğulluq multiplikatoru və əlavə dəyər multiplikatoru. Məsələn, aqrar və turizm sahələri daha çox məşğulluq, dağ-mədən sektoru daha çox əlavə dəyər, maliyyə-bank sektoru kimi sektorlar isə daha çox əmək gəliri yaradır. Eyni zamanda Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda iqtisadi inkişaf ÜDM-in tərkibində xarici komponentin – qoyuluşun (input) optimallaşdırılmasına da xidmət edir, o cümlədən ərzaq təhlükəsizliyini gücləndirir.

Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda başlayan tikinti bumu ölkənin bütün iqtisadiyyatına təsir göstərir. Məsələn, Azərbaycanda tikinti məhsulundan 84 sahə (downstream) faydalanır, tikinti özü isə 44 sahənin (upstream) məhsulundan və xidmətindən yararlanır. Beləliklə, tikinti elə bir həlqədir ki, onun vasitəsilə bütün zənciri tərpətmək, eyni zamanda həm tələb, həm də təklif yaratmaq mümkündür.

–Sizcə, Böyük Qayıdışın təmin olunmasında və bölgənin iqtisadi inkişafında ilkin baza elementləri Dövlət Proqramında öz əksini necə tapır?

–Yaxın tarixə nəzər salsaq, görərik ki, dünyanın şahid olduğu bütün postkonflikt bərpa modellərinin ilkin amili kimi təhlükəsizlik və dövlət idarəetmə strukturunun formalaşdırılması məsələləri ön plana çıxır. Böyük Qayıdışa dair I Dövlət Proqramında müəyyənləşdirilən prioritetlərdən birincisi ərazilərdə təhlükəsiz yaşayışın və dövlət idarəetməsinin təşkili məsələlərini əhatə edir. Qeyd edə bilərəm ki, Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan postkonflikt quruculuğunda öz modelini yaradır və bu model digərlərindən bir xüsusiyyəti–Azərbaycanın öz resursları hesabına həyata keçirilməsi ilə fərqlənir.

Artıq Proqram qəbul edilən dövrə qədər biz 57,6 min hektar ərazini minalardan təmizləmişik. Dövlət Proqramının yekun nəticəsi kimi, 280 min hektar ərazinin minalardan təmizlənməsi qarşıya hədəf kimi qoyulub. Vətəndaşlarımızın təhlükəsizliyi və dövlət idarəetmə aparatının formalaşdırılması istiqamətində dövlət sərhədlərinin etibarlı mühafizəsini təmin edən bir çox hərbi hissələr yaradılıb.

Dövlət Proqramında bu hərbi hissələrin maddi-texniki bazasının gücləndirilməsi, eləcə də digər hüquq-mühafizə orqanları – Daxili İşlər Nazirliyi, Dövlət Təhlükəsizliyi Xidməti yerli bölmələrinin müvafiq infrastrukturla təminatı kimi ən ümdə tədbirlərin icrası nəzərdə tutulur. Proqramda, həmçinin yerli və mərkəzi icra hakimiyyəti, məhkəmə və prokurorluq orqanlarının fəaliyyətinin təmin edilməsi məqsədilə inzibati infrastrukturun yaradılması və ərazi vahidlərində “Təhlükəsiz şəhər” xidmətinin təşkili planlaşdırılır. Bütün bu qeyd edilənləri Böyük Qayıdışımızın baza elementləri hesab edə bilərik.

(ardı növbəti sayımızda)

**Müsahebəni qələmə aldı:
Vaqif BAYRAMOV,
“Xalq qəzeti”**